

FOTÓMŰVÉS ZET

FOTÓMŰVÉS ZET

#FOTÓTÖRTÉNET MAGYAR PIKTORALIZMUS #MANIPULÁCIÓ FONTCUBERTA #KIÁLLÍTÁS BORIS BECKER #ÉLETÚT ED VAN DER ELSKEN
#GYŰJTEMÉNYEK SZLUKA BALÁZS #TANULMÁNY KORTÁRS MAGYAR GYÁSZ #GYŰJTEMÉNYEK KERTÉSZ CSABA #GYŰJTŐ TORJAY VALTER
#KIÁLLÍTÁS NADJA MASSJÜN #KI VOLT? VAJDA MANÓ #MEGEMLÉKEZÉS SEVCSIK JENŐ #RECENZÍÓ FOTÓK KOLOZSVÁRRÓL #TECHNIKA ICONTA

LXII. évfolyam
2019. 4. szám

Ára:
920 Ft

25nka
Nemzeti Kulturális Alap

TARTALOM

ALBERTINI BÉLA Magyar fotótörténet sorozat 1919. augusztus – 1941. június – Hatodik rész	4
TÓTH BALÁZS ZOLTÁN Fényképek tisztítótűzben	8
ANNE KOTZAN Boris Becker és a magasbunker	16
SZENTIRMAY RÉKA Életvágy	24
ÉBLI GÁBOR Cseh múzeum + pécsi gyűjtő + pozsonyi kiállítás = V4 kanonizálás Akciófotók a közös regionális neoavangárd művészet ideája jegyében	34
SOMOGYI ZSÓFIA „Senki sem ismeri ezt a betölthetetlen űrt. Senki, csak te.” A gyászfeldolgozás példái a kortárs magyar fotóművészetben	46
ÉBLI GÁBOR Dokumentum és esztétikum Kiállítás Kertész Csaba művészportré-fotó gyűjteményéből	64
FARKAS ZSUZSA Magyar fényképgyűjtők Beszélgetés Torjay Valterrel	72
SOMOGYI ZSÓFIA Nadja Massün: Intim Univerzum	80
GÁSPÁR BALÁZS A Fotópropaganda Osztálytól az Operaházig Vajda Manó, azaz Vajda M. Pál élete és munkássága	86
TÓRY KLÁRA 120 éve született dr. Sevcsik Jenő	96
FARKAS ZSUZSA Kolozsvár Orbán Lajos képein keresztül	100
FEJÉR ZOLTÁN Super Ikonta	104
Kiállítás ajánló	108

ÉLETVÁGY

Ed van der Elksen: *Jegyárus*, Új-Delhi, India, 1976 © Ed van der Elksen, a Nederlands Fotomuseum jóvoltából

ATA KANDÓ (1913–2017) NÉHAI FÉRJE
HOLLANDIÁBAN NEMZETI KINCS, A LEGNAGYOBBAK
KÖZÖTT TARTJÁK SZÁMON — ÉS NEM VÉLETLENÜL.
ED VAN DER ELSKEN (1925–1990) ÉLETMŰVÉSZ
VOLT, A SZÓ LEGNEMESEBB ÉRTELMÉBEN.
MINDIG A MAGA URA, DE LEGALÁBBIS VÁGYAINAK
ENGEDELMES SZOLGÁJA. HITHŰ UTCAI FOTÓS,
VILÁGVÁNDOR, SZOKNYABOLOND, A MEG NEM
ÉRTETTEK PÁRTFOGÓJA ÉS MEGÖRÖKÍTŐJE.

Ed van der Elksen: *Cím nélküli*, Nepál, 1966 © Ed van der Elksen, a Nederlands Fotomuseum jóvoltából

*„Néhány negatívom egy cseppet elengedte magát az évek során:
festői helyen éltem ugyan, de cserébe nem feltétlenül szárazon és penészmentesen.
Tényleg úgy gondolom, hogy ezek a karcok jól állnak a képeimnek,
akárcsak egy régi festménynek. Így tűnnek csak igazán valódi műalkotásnak.”*

Ed van der Elsken: *Cím nélkül*, Marseille, Franciaország, 1974 © Ed van der Elsken, a Nederlands Fotomuseum jóvoltából

A rotterdami Nederlands Fotomuseum 1993 óta őrzi a mester hagyatékának java részét, köztük 42 000 színes diát. Az anyag 70%-án elszaporodó gomba ellen évtizedekig nem létezett igazi megoldás, bár a szakszerű tárolás jelentősen lelassította a pusztító folyamatot. Mindemellett a múzeum restaurátorai 2015-re minden egyes diát átmostak és lefertőtlenítettek. 2016-ban a művész *Eye Love You* című albumához készült 1000 képről egy továbbfejlesztett pilóta program keretében másolatot készítettek, s végül ezeket a másolatokat restaurálták és digitalizálták, hogy aztán további digitális helyreállítást végezzenek rajtuk. A tesztprogram olyan jól

sikerült, hogy a munka hamarosan elérte a napi 200–300 képes sebességet: 2018-ra a színes diák mindegyike sorra került. Mindezt közösségi finanszírozás tette lehetővé, amelynek hála nem csupán az életmű jelentős része került biztonságba, hanem a restauráció tudománya is gazdagabb lett egy új módszerrel.² Talán még Van Der Elsken maga sem találná ezt túl nagy árnak cserébe azért, hogy képei ma már kevésbé festményszerűek.

A munka eredményeit bemutatandó, Ed van der Elsken *Lust for Life [Életvágy]* című kiállítása 2019. május 25. és november 3. között került megrendezésre a rotterdami Nederlands Fotomuseumban.

Az ifjú Van Der Elsken Amsterdam egy egzotikus hangzású külvárosában, Betondorpban³ nőtt fel. Innen a Hollandiát 1940-ben megszálló német hadsereg munkaszolgálatra sorozta volna be, ám a náci propagandával egyet nem értő fiatalember egy ügyes trükkel cukorbetegnek nyilvánította magát. 1943-ban kezdte meg szobrásztanulmányait Amszterdamban, hamarosan azonban szigorodtak a munkaszolgálat feltételei, így inkább az ország déli részébe menekült; itt bujkált a térséget 1944-ben felszabadító szövetségesek érkezéséig. A felszabadulás után tolmácként helyezkedett el, majd Belgiumban tűzserésszé képezte magát, hogy önkéntesként az aknamentesítők munkáját segíthesse. A háborút követően visszatért a harcokat Betondorpban átvészelő szüleihez. Itt jutott hozzá Weegee (1899–1968) 1945-ben megjelenő *Naked City* [*Meztelen város*] című könyvéhez. A New York sötét oldalát vakufénynél felfedező fényképész munkája nagy hatással volt az ekkor 20 éves fiúra.

Bár operatőr szeretett volna lenni, villanszerelői tanulmányokat kezdett. Hamarosan átnyergelt azonban a fotográfiára, vizsgáit egy hágai szakiskolában tette le.⁴ 1950-ben egy nagy szerelmi csalódást követően Párizsba indult szerelmi bánatát kiheverni. Az első Szajna parton töltött éjszakákat követően, egy ajánlólevélnek hála, hamarosan munkát kapott az 1947-ben alapított Magnum ügynökség sötétkamrájában.⁵ Itt ismerkedett meg a nála 12 évvel idősebb, háromgyermekes, elvált Kandóval, akivel néhány hónapon belül egymásba szerettek és összeköltöztek. A munkát a magánélettől elválasztandó, Van Der Elsken felmondott, és visszatért az utcákra, hogy Párizs bohémjaival töltse napjait sikátorokban, kocsmákban. Ebben az időszakban készültek első ikonikus képei, többek között az ausztrál művésznőről, Vali Myers-ről, akivel élethosszig tartó barátság vette itt kezdetét.⁶

Ed van der Elsken: *Cím nélkül*, Marseille, Franciaország, 1974 © Ed van der Elsken, a Nederlands Fotomuseum jóvoltából

Ed van der Elsken: *Herman Brood és Nina Hagen további színészek társaságában*, Ruigoord, 1979
© Ed van der Elsken, a Nederlands Fotomuseum jóvoltából

Ed van der Elsken: *A fotós ugrása*, Edam, Hollandia, 1970 © Ed van der Elsken, a Nederlands Fotomuseum jóvoltából

A fényképész 1953-ban ismerkedett meg Edward Steichannel (1879–1973), aki ekkor nem mellesleg a MoMA fényképezetre fókuszáló kurátora is volt. Így került Van Der Elsken egy képe a híres *The Family of Man* (1955)⁷ kiállítás fotói közé. 1954-ben házasságot kötött Kandóval, 1955-ben pedig Amszterdamba költöztek. Eseménydús év volt ez számukra: megtörtént Van Der Elsken első szólókiállítása a chicagói Art Institute-ben, amely hamarosan Minneapolisban is bemutatásra került, szeptemberben pedig elváltak Kandóval közös útjaik. Ekkor kezdte el dokumentálni az amszterdami underground kultúrát: a kiábrándultság továbbra is kedvenc témái közé tartozott, akárcsak Párizsban. 1956-ban egy holland kisváros könyvkiadójának kantinjában állították ki képeit, majd megjelent első albuma *Een Liefdesgeschiedenis In Saint Germain Des Pres* [*Szerelmem a bal parton*] címmel. Habár a könyv hatalmas port kavart a valóság cenzúrázatlan ábrázolásával, a fotográfus egyre keresettebbé vált.⁸

Ed van der Elsken: *Cím nélkül*, Brazília, 1977 © Ed van der Elsken, a Nederlands Fotomuseum jóvoltából

Ed van der Elsken: *Leidsestraat*, Amsterdam, circa 1975 © Ed van der Elsken, a Nederlands Fotomuseum jóvoltából

Ed van der Elsken: *Cím nélkül*, Santiago, Chile, 1971 © Ed van der Elsken, a Nederlands Fotomuseum jóvoltából

Ed van der Elsken: *Dél-maluku-szigetiek*, circa 1970 © Ed van der Elsken, a Nederlands Fotomuseum jóvoltából

Ed van der Elsken: *Cím nélkül*, Tokió, Japán, 1986 © Ed van der Elsken, a Nederlands Fotomuseum jóvoltából

1959-ben tizennégy hónapos világkörüli útra indult. Új feleségével, a szintén fényképészként dolgozó Gerda van der Veennel (1934–2008) bejárták többek között Afrikát, Malajziát, Japánt, Mexikót és Észak-Amerikát. Visszatérük után azonban nem találtak kiadót, amely az útjukról készült könyvet publikálta volna. Van Der Elsken családottságában a film felé fordult. Több kísérleti alkotást készített, majd az évtized közepével egyre forróbb társadalmi feszültségek dokumentálásához újból egyre gyakrabban használta fényképezőgépét. 1966-ban végre megjelent az utazásait megörökítő *Sweet Life* [Édes élet], valamint szólókiállításra nyílt az amszterdami Stedelijkben, a város mindmáig legjelentősebb kortárs művészeti múzeumában. Ettől kezdve karrierje rendület-

lenül ívelt felfelé, folyamatos megbízásai révén rengeteget utazott. Mindemellett második szerelméről, a filmről sem feledkezett el. 1972-ben, Van Der Veentől való válását követően, Olaszországba is ellátogatott, ahol elkészítette *Death in the Port Jackson Hotel* [Halál a Port Jackson Hotelben] című filmjét. Ebben egykori párizsi múzsájával, Vali Meyers-szel együtt elevenítik fel a párizsi éveket.⁹

1972 szeptemberében ismerte meg Anneke Hilhorstot (1949) is, aki hamarosan összeköltözik az ekkor már egy vidéki tanyán, Edamban élő férjével. A fényképész 1974-től egyre gyakrabban használ színes anyagokat. Habár eddig is készített diafelvételeket, ez idő tájt ejtette igazán rabul a médium. 1977-ben jelent meg első színes albuma, az *Eye Love You*.¹⁰ Ezzel a könyvével a korábban

Ed van der Elsen: *Vali Myers*, 1972 © Ed van der Elsen, a Nederlands Fotomuseum jóvoltából

szinte kizárólag fekete-fehérben dolgozó művész, aki saját magát a „félresikerültek PR-osaként”¹¹ definiálta, mintegy szimbolikusan, negativitását is hátrahagyta. Barátai az „Ed, csináltál te jó képeket is!” felkiáltással üdvözölték az új korszakot.¹²

Az 1980-as években Van Der Elsen folyamatosan alkotott és számtalan albumot publikált. 1984-ben feleségül vette Hilhorstot, aki nem csak a magánéletben, de munkájában is nélkülözhetetlen partnerévé vált. 1988-ban kapta meg első életmű díját. Ironikus, hogy ugyanebben az évben diagnosztizálták halálos betegségét is. Humorérzéke azonban nem hagyta el: 1989-ben Hilhorsttal közösen forgatni kezdte *Bye [Viszlát]* című filmjét, amely 1991. január 27-én, egy hónappal halála után debütált.¹³

¹ VAN DER ELSKEN, Ed: *Amsterdam! Oude Foto's 1947–1970*, Van Holkema & Warendorf, Bussum, 1988, 95. A szerző saját fordítása.

² GIERSTBERG, Frits (szerk.): *Lust for Life – Ed van der Elsen in kleur*, Lecturis, Eindhoven, 2019, 247–250.

³ Szó szerinti fordításban Betonfal, amely az 1920-as években épült kísérleti jelleggel, megfizethető lakhatást biztosítandó az egyre növekvő amsterdami lakosságnak.

Az olcsó alapanyagokból készülő házak építéséhez legfőképp betont használtak. Forrás: <http://betondorp.org/geschiedenis.html>, Letöltve: 2019. november 3. (A szerző saját fordítása.)

⁴ VAN DER ELSKEN, Ed: *De verliefde camera*, Hannibal, Amsterdam, 2017, 9–10.

⁵ VAN DER ELSKEN, Ed: *Parijs! Foto's 1950-1954*, Bert Bakker, Amsterdam, 1985, 2–3.

⁶ VAN DER ELSKEN, Ed: *I. m.*, 2017, 10–11

⁷ *The Family of Man [Az ember családja]* című kiállítást 1955-ben nyitották meg a New York-i Modern Művészetek Múzeumában (MoMA).

A Steichen összeállította tárlat a humanista fotográfia történetének egyik legfontosabb állomása, amely jelenleg is megtekinthető a luxemburgi Clervaux városában.

⁸ VAN DER ELSKEN: *I. m.*, 2017, 11–13.

⁹ VAN DER ELSKEN: *I. m.*, 2017, 13–16.

¹⁰ VAN DER ELSKEN: *I. m.*, 2017, 17.

¹¹ VAN DER ELSKEN, Ed: *Jong Nederland*, Bert Bakker, Amsterdam, 1987

¹² GOTTLIEB, Katrien: „De sterfotograaf van mislukkingen”, *Het Parool*, 1990. december 31.

¹³ VAN DER ELSKEN: *I. m.*, 2017, 17–19.

Béla Albertini: Hungarian photography history series, August 1919 – June 1941 / Part six

In the first part of his article Béla Albertini provides a clear and odd interpretation of the appearance of pictorial photography in the late XIX century in Britain. His approach combines Heinrich Wölfflin's concept about the alternation of the linear and painterly artistic visions and the sensation of life in the rapidly changing society and economy within the British Empire. Supposing that the theory is correct and describes the emergence of the pictorial photography in Britain and societies with similar conditions, what could have been the reason of the rise of the pictorial photography in Hungary, with a different social and economic background?

Gábor Ébli: Czech museum + collector from Pécs + exhibition in Bratislava = V4 canonisation – Action shots in the spirit of common regional neo-avant-garde art

Balázs Szluka began working with members of the *Pécsi Műhely* (Workshop of Pécs) several decades ago. His collection was built up systematically, and it continues to expand with the works of more and more artists. The Museum of Modern Art in Olomouc organised the exhibition of the *Pécsi Műhely* in the Czech Republic in cooperation with Szluka and the same Czech museum organised the exhibition of the collection during the Month of Photography held in Bratislava. Gábor Ébli provides a detailed analysis of the situation, intentions, collection management strategy and relevant international activities of the Museum of Modern Art in Olomouc.

Ébli Gábor: Document and aesthetics – Exhibition from the artist portraits collection of Csaba Kertész Csaba

The main characteristic of the Kertész Csaba collection is that it consists of artist portraits. Csaba Kertész is known as gallerist and art dealer as well, but his main activity is collection management. Because of the focus of the collection, it is rich in photography. On the photos, we can find all genre of the Hungarian artist from the poets to the virtuoso pianist. The main part of the collection is about artists from the Kádár era. Artist portraits from the Hungarian underground to the most acclaimed international musicians as well. From this perspective, these portraits form a kind of mirror of cultural life during these decades. Because of the considerable amount of works, it provides an unparalleled source to discover the world behind the scenes of this epoch. Besides this, we can find works in the collection about artists from the late XIX and the early XX century as well.

Zsuzsa Farkas: Hungarian photograph collectors – Interview with Valter Torjay

Valter Torjay, art historian and an essential figure among the collectors of 19th-century photographs. His collection is available online as well. The interview planned with him turned into a series of analyses and stories he told in connection with the photographs in the collection. Through these analyses, the character of an expert possessing a complete understanding of and a researcher greatly interested in the history of photography is outlined.

Zsuzsa Farkas: Cluj through the lens of Lajos Orbán – Ed. Melinda Blos-Jáni: A látható Kolozsvár. Orbán Lajos fotói a két világháború közötti városról [The visible Cluj, Lajos Orbán's photos about the city from the interwar period], Cluj, EXIT Publishing, 2018, 196 pages

The EXIT publishing company issued a book about Lajos Orbán, lived and worked in Cluj, Romania. The book consists of three essays. László Orbán, the son of the photographer, compiled the biographical part. In focus Melinda Blos-Jáni's theme are the works, the classification, the analysis of the life and the inherent connections in the oeuvre. Dorottya Udvari's article describes the photographic experience in Cluj, and so the reader can see the works of Lajos Orbán in a broader, but even local context. In her recension, Zsuzsa Farkas analysed not only the book but she emphasis as well, that this book presents a still unknown oeuvre for the Hungarian photo history.

Zoltán Fejér: Super Ikonta

As the pretext of the Super Ikonta camera, in this issue, Zoltán Fejér provides for the reader a detailed industry history overview about the Zeiss Ikon factory from the mid of the XIX century, through the different company merges and buying-ins. Adding to this we receive a precise history about a camera which appeared a particular Araki work.

Balázs Gáspár: From the Photo Propaganda Department to the Opera House – the life and work of Manó Vajda, also known as Pál M. Vajda

In our previous issue, Balázs Gáspár presented Manó Vajda as the editor of an album of photographs taken at the Labour Day celebrations of the Hungarian Soviet Republic. However, his career involved more than just leading the Photo Propaganda Department. He stayed in Budapest even after the fall of the Hungarian Soviet Republic; witnesses claimed that he worked as a caretaker during the revolution. Afterwards, he gave up politics and primarily reported on the world of theatre but kept his studio as well, where aristocrats and prominent figures of theatre were regular visitors. Balázs Gáspár's article helps researchers interested in this era understand and evaluate the life and work of Manó Vajda, later Pál M. Vajda, more accurately.

Anne Kotzan: Boris Becker and the high-rise bunkers

To most readers, the word bunker means a reinforced underground shelter. However, Germany erected several-story-high camouflaged buildings for the same purpose during the war. These buildings continue to stand today, woven into the fabric of cities. Anne Kotzan presents the photo series and book compiled and written by Boris Becker on this topic, published in parallel with the organisation of an exhibition in Cologne.

Zsófia Somogyi: “No one knows the unifiable emptiness. No one but you.” – Examples of processing grief in contemporary Hungarian photography

In what way is grief represented in the works of contemporary Hungarian photographers? Can we deduce something generally true in connection with this? Zsófia Somogyi compares the photograph series of seven contemporary artists focused on grief and the processing of grief in her article.

Zsófia Somogyi: Nadja Massün: Intimate Univers – (Capa Center. 19. Septembre 2019. – 10. November)

Zsófi Somogyi analyses the artistic approach of Nadja Massün through the works exhibited in the Capa Center recently. She interprets the intimacy, the interpersonal connections between the artist and her daughters with sincere empathy. How these relations form a Universe? How these relations fill the Universe with the feeling of cosiness? How is this warmth mirroring on the works without to be kitsch? It's a sensible border. The essay of Zsófi Somogyi helps us to believe, in this case of this series, it was an adequate way of the presentation.

Réka Szentirmay: Lust for Life

The Netherlands Fotomuseum preserves more than 40.000 diapositives from Ed van der Elsken (1925–1990). In the last year, the museum organised a vast exhibition from the finally conserved heritage. Though the black and white works wasn't a part of the exhibition, the show provided a characteristic overview of van der Elsken's style of living, his interest and his way of seeing. The article introduced the reader into the details of the life of this street photographer, his socio-sensitive approach, his openness to human fate.

Balázs Zoltán Tóth: Photos in purgatory

The leading exhibition of the Photo Month in Bratislava was organised from the works of Joan Fontcuberta under the title: Gastropoda. Using this occasion and the opportunity to meet the Spanish master, Balázs Zoltán Tóth compiled a unique overview of his series. The concepts of his series continuously questioning the documentative function of the photography: where are the borders, why we believe it? Fontcuberta is very active as a theoretician and teacher as well. His approach is based on the thought that a photo is sui generis a manipulated record from reality.

Klára Tóry: Dr Jenő Sevcsik was born 120 years ago.

The 120th anniversary of Jenő Sevcsik's birth was in 2019. His person, work and passion for photography left a deep mark on the history of Hungarian photography. He wrote more than thirty books and was teaching or organising courses practically regularly from the end of the 1920s. To celebrate his birthday, Klára Tóry wrote a commemorative article about his life